

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی

د داکتر سعید افغانی په ایکنو کی

Ketabton.com

د افغانستان اسلامي جمهوریت

لیکنه اوتولونه :
الحاج امین الدین «سعیدی - سعید افغانی»
دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز
اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسئول - جرمني

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی د داکتر سعید افغانی په لیکنو کی

لیکنه اوتولونه :

الحاج امین الدین «سعیدی - سعید افغانی»
دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز
اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسؤل - جرمني

بسم الله الرحمن الرحيم

دمولوي داکتر سعید افغانی لنډه پیژندنه :

خدایڅښلی مولوي داکتر محمد سعید (سعید افغانی) (۱۳۰۰)
هجري شمسی کال کی دلغمان ولایت دخیر آباد په کلي کی وزیو یده ،
هغه دخپل پلار مولوي عبد المجید ساپی چه دخپل وخت له مشهور و
مدرسونو څخه وو دتیر گروی دجامع جومات خطیب او امام وو ، او
هم یی دنورومخورو روحانیونونه خپلی لو مړني زده کړې وکړی او
بنايسته بڼه ملا شو .

وروسته بیا محمد سعید دکابل عربي دارالعلوم کی شامل شو ، کله چه
په (۱۳۲۵ هجری شمسی) کال کی ددغی مدرسې نه فلرغ شو ، په

داکتر محمد سعید « سعید افغانی »

Prof. Dr. Said Afghani

سر یی دمولوي پکړی وتیرله شوه ، سمدستي په همدغه مدرسې کی داستاد په حیث مقرر شو ، او بیا په کال
۱۳۳۷ کښی دننگرهار دنجم المدارس دمدرسی دمدير په حیث وټاکل شو .

یو څو موده دپوهنی او روزنی دوزارت دمسلکي تدریساتو غړی شوو او بیا بیرته دنجم المدارس مدیر او
وروسته دحیبی لیسې ته ددینی علومو دښوونکي په حیث وټاکل شو .

سعید افغانی په (۱۳۴۲) هجري شمسي کال مصر ته ولاړ او تر (۱۳۴۷ هجری شمسي) کاله پوري په (جامع الازهر) کښی د فلسفي او الهياتو په زده کړه بوخت و .

کله چی دوکتور مولوی سعید افغانی وطن ته را ستون شو ، نو لو مړی دعالی دارالمعلمین داستاد په توگه
دنده تر سره کړه او بیا وروسته دکابل پو لتخنیک ته لاړ ، او هلته دوخت دمحصلانو او استادانو ددموکراتیکو
مبارزو له لړی سره دخپل دینی او مذهبی مقام ساتلو سره سم یو ځای شو او دکابل پوهنتون داستادانو له
خوا دهغه وخت داستادانو اتحادی غړی او بیا دپوهنتونو داستادانو د اتحادی رئیس مرستیال په توگه
انتخاب شو .

مولوی سعید افغانی له بشري ټولنی سره له هر ډول توپیر او تبعیض پرته مینه درلوده او دنړی والی سولې یو
پیژندل شوی مبارزو، په زیاتو نړیوالو هغو سیمینارونو کی برخه واخیسته چی سولې ته وقف شوی وي او
پدی مبارزی کی یی دابو علي سینا زرمی کالیزی جایزه تر لاسه کړه .

سعید افغانی آن دروانی پیری څلورمی لسيزي په پیل کی ځانکړی هڅی وکړی چی په هیواد کی دملی یو والی لپاره
دیو پراخه ملی جبهی ضرورت خلکو ته په گوته کړي او هغه یو داسی ټولنیز پرمختگ او ټولنیز بدلون سره
چی دبیدلتنی کمبله ټوله کړي مینه درلوده ، په همدې وجه (۱۳۵۲ هجری شمسی) کال کښی دقضا عالی شورا
غړی او ورپسی دتمیز د عالی محکمې رئیس (قاضی القضاات) شو ، وروسته داسلامي شنونو وزارت په
راس کی وټاکل شو ، او بیا دوخت دملی جبهی مرستیال او هم دی علما و او روحانیون عمومی مشر شو .

سعید افغانی د (وه دیرش) ټوکه کتابونه او د دوه زرونه زیات مذهبی ، فلسفي ، اجتماعي ، او ادبي مقالې لیکلی
چه دانیس ، هیواد ، پامیر ، کاروان ، ننگرهار ، دکابل مجله ، پیام حق ، قضا ، او دهیواد په نورو ورځپاڼو
او مجلو کښی خپاره شوی دي .

آثار او تالیفات

شیخ الاسلام عبد الله الانصاري په عربي ژبه ، دچاپ کال : ۱۹۶۷ مصر- قاهره
 نابغة الشرق سيد جمال الدين الأفغاني ، په عربي ژبه ، دچاپ کال ۱۹۶۷ قاهره - مصر
 دشرق نابغه سيد جمال الدين افغاني ، په پښتو ژبه چاپ کال : ۱۳۳۵ داطلاعات او کلتور وزارت .
 افغانستان ، تاريخاً وحضارتاً وكفاحاً په عربي ژبه .
 العقيدة الاسلاميه وآرا المعتزلة والاشاعرة والماتريد يه واختلافاتهم
 الاشارات والتنبهات ابن سينا ، په پښتو ژبه ، دچاپ کال: ۱۳۵۹ کابل - افغانستان داطلاعاتو او کلتور وزارت .

درسي کتابونه :

تفسير ديولسم ټولگي دشاگردانو لپاره په پښتو او دري ژبه
 عقايد درسي کتاب (دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
 منطق درسي کتاب(دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
 اساسات اسلام به نگاه علم وفلسفه ددارالمعلمين محصلينو ته درسي کتاب .
 کلتور اسلام از نگاه علم وفلسفه ، په دري ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۴۹ کابل افغانستان .
 مختصر تاريخ افغانستان ودول متمدن اسلام . درسي کتاب دپولتخنيک دمحصلين درسي کتاب .
 محمد صلى الله عليه وسلم رهبر بزرگ اسلام ، دچاپ کال ۱۳۶۳ هجري شمسي کابل - افغانستان
 پلارونه ملی جبهه او يا دلته دټولنيزو ستونزو دحل لاره ، دچاپ کال ۱۳۶۲ کابل - افغانستان
 خطر جنگ هستوی ، په دري ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۳ کابل-افغانستان
 اندرز ها په دری او پښتو ژبه
 آداب قاضی په دری ژبه دقضا دکورس د محصلينو لپاره دعدلی وزارت لخوا چاپ شوی .
 والصلح خير ، صلح او آرامش از دیدگاه اسلام دچاپ کال : ۱۳۶۲ کابل - افغانستان.
 تاريخ تمدن اسلام ، په دری ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۰ هجري شمسي کابل- افغانستان.
 مولوي داکتر سعيد افغاني د دوه زرونه زیات مذهبی ، فلسفی ، اجتماعی ، او ادابی مقالې لیکلې چې د انیس ، هیواد ، کاروان ، پامیر ، کابل مجله ، دپیام حق مجله ، دقضا او نورو داخلی او خارجی نشراتو کښې په نشر رسیدلې دی .
 مولوي داکتر محمد سعيد (سعيد افغاني) د « 1364 » دحوت په اوومه د(1985 فبروری ۲۵ مه) ددری شپیتو کالو په عمر دافغانستان دطبی علومو اکادمی په روغتون کښې ، مهربان ، خواخوږی او تپاند زړه ودرید .
 په سبا یی په کابل کښې ، دجابر انصار علیه الرحمة دمزار تر څنگ ، دشهدای صالحین په هدیره کښې په در ناوی خاورته وسپارل شو .
 انا لله وانا اليه راجعون

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی

گرانو لوستونکو!

دکتور محمد سعيد«سعيد افغانی» په خپل کتاب کی چه (زما ژوند) په نامه یادیری اویه کال (1365) هجری کی خپور شوی په لغمان کی په اوسیدونکی قامونه او پرگنی باندی علمی تحقیق کړی ، ما دغه اثر مطالعه او پر هغه باندی می یو څه نوی معلومات ور اضافه کړل امید اور یم چی دغه معلومات دنورومحترمو محقیقین او پوهانو لپاره د ښه تحقیق زمینه برابره او مساعده کړی . (امین الدین - سعید ی - سعید افغانی)

اول : « ساپی »

په افغانستان کی د صافیو قوم یو لوی او مشهوره قوم دی چه وایی ددوی اول نیکه د قندهار دغوری مرغی څخه راغلی دی او ددوی نسبی سلسله د پښتنو په قامونو کی په درانیو باندی گدیږی، وایی صافی په غلجیو نه گدیږی بلکه د غلجیو سره د درانیو په وسیله ورورگلو لری
 دصافیو د قامونو غتی ریښی په لاندی ډول دی .

الف - ودير

ب - گربز

ج - مسود

د « ساپیو » د قوم پرگنی په ټول افغانستان کی خپری دی خودکابل په شمالی برخه کی ، کوه

« ساپی » محمود راقی ، کو هستان ، او تکاب ددوی اصلی او مهم مرکزونه دی . او په مشرقی کی بیا د کنړ ولایت « ساپیان » شهرت لری او هغه خای دخوکی په لسوالی ، با دیل، مزار ، دپیچ په دره ، د سر حد څخه اخوا په سره کمر او د کنړ په نورو سیمو کی اوسیری .

ساپی به کامه کی لویه سیمه لری ، ساپی په لغمان کی د عمرزیو ، سالاب ، گرگر ، باریخی ، صبر اباد ، په سیمو کی هستوگنه لری ، په الینگار کی نازی هم « ساپیان » دی .

په تاریخی روایتو کی راغلی : چه په کوزه پښتونخوا کی وزیر هم په اصل کی د وډیر صافیو یوه ریښه او مسودی بله ریښه ده .

دلغمان په عمرزیو کی صافیان :

د صافیو قوم دلغمان د عمرزیو کی په دری پلرونو تقسیم شویدی .

- 1- د خیر محمد بابا اولاده ده چه د خیر اباد کلی یی مرکز دی او لاندی ریشی لری .
پایه خیل ، یاسین خیل ، تورخیل ، ایاز .
 - 2- د عبدالمجید بابا اولاده چه په اډو خیلو مشهور دی .
 - 3- د ابراهیم بابا چه په ابرهیم خیلو یادیری .
- اوس په عمرزیو کی دخیر محمد بابا اولاده ډیره ده . دغه خلک زورور، جنگیالی، او په میرانی شهرت لری . دوی میلمه پا لو نکی او په پښتنی ننگ او غیرت ټینگ خلک دي . ولی د اقتصادی لحاظه تر سخت فشار لاندی دی .

دویم : د ساک (سهاک)

د ساک قوم د لغمان ولایت په مرکزی سیمو او په خاص ډول دکل بیلی په کلی کی اوسیری او ددوی قوم ریښی موسی خیل او شمشیر خیل دی . مورخین لیکلی چی سهاک د ابراهیم لمسی او د غلجی کړوسی دی چی دنسب دشجرې پر بنسټ یی اندرا و تره کی وروڼه گیل کپړی همدسی مورخین لیکلی چی سهاک په اصل کی کوچیان دی . د سهاک قوم د افغانستان په مختلفو سیمو کی لکه ، دکابل دپغمان ، دپکتیا ولایت دزرمت په ولسوالی کی ، دکابل د بگرامیو په ولسولی دشیوکو او سهاکو په کلی کی ، دپغمان په ولسوالی په بیکتوت کی ، دسروبی ولسوالی په مرکز او داوزبین په سیمه کی ، دتکاب په ولسوالی ، او دپروان په ولایت کی استوگنی لری .

سهاک لکه دلغمان دولایت دنورو قومونو په شان ، میلمه پالو نکی، غیر تمن ، په هیواد او علم او پوهی مین خلک دی .

دریم : تره خیل:

تره خیل په اصل کی غلجی پښتانه او د احمد زیوقبیلی پورې تړلی بناخ دی .

تره خیل اکثرآ د لغمان ولایت د تپی کونج په سیمو او په عمرزایو کی د تندیو په کلی کی اوسیری ولی د تره خیل خلک دکابل شمال شرق خواته په دده سبز په ولسوالی کی او په خاص توگه د ترخیلو په کلی کی هستوگنه لری .

تره خیل زیا تره دکر کیلی اوبا غداری په چارو بوخت دي . ددوی یو څو با اعتباره خلک د وخت ددربار قابچی باشیان وه او د پور اعتبار خاوندان گنل کیدل .

تره خیل غیر تی، میلمه پا لو نکی، نرم مزاجه او دپنو اخلاقو او کړو وړو څښتنان دي . دوی دعلم او پښوونې او روزنې له چارو سره ځانگړی مینه لري . ددوی قوم مشران او سپن یریري هم ډیر درانه خلک دي

تره خیل په اصل کی غلجی پښتانه او د احمد زیوقبیلی پورې تړلی بناخ دی چی دکابل ولایت د دده سبز ولسوالی په تره خیلو کی، دلغمان ولایت د تپی کونج او تره خیلو په سیمو او یو شمیر هم په کوهدامن کی میشته دي .

یاددونه :

دده سبز ولسوالی مرکز د تره خیلو په پل سنگی کی موقعیت لري . دده سبز ولسوالی د لاند نیوکلیو او بانډو نه جوړه شوی ده : تره خیل، ده یحیی، بختیاران، خواجه چاشت، د پای منار پا چا صاحب، خاص ده سبز، اب دره، قلعه شاه محمد، کټه خیل، نوار، سورخی، ابد ره بالا، چارو او ده سبز بالا .

څلورم : رستم خیل :

ددوی څه میشته کورونه دلغمان د ارمل به قریه کی اوسیدوی او څه نور یی کوچیان دی چه د اوړی په موسم کی یخو سیمو ته ځی او په ژمی کی بیرته لغمان ته راځی ، مالداری او سوداگری ددوی کسب دی .

پنځم : خروټی:

خروټی د پښتنو د غلجی دټو لنیزی ډلی پوری اړونده قبیله گڼی چی ډیره مشهوره او هم د شمیر له مخی یوه پیاوړی قبیله شمیر له کیږی چی د افغانستان په بیلا بیلو ولا یتونو لکه پکتیکا، پکتیا، غزنی، میدان او وردگو، زابل، کند هار، هیلمند، هرات، کندز، بغلان، مزار شریف، پروان، باگرام هوایی ډگر ته څیرمه ،کا پیسا، کابل، لوگر او د لغمان ولایت د عمرزیو د علاقی په جنوبی برخه او ددغه ولایت په مرکز او د قرغیو په او لسوالی کی استوگنه لری .

ولی با ید ویل شی چی دخرو ټو اصلي ځای ځایگی او تا تویی دگو مل سیمه ده خروټی غیر تمن، علم خو بڼونکی، میلمه پال او دینداره خلک دی . د انگریزانو سره یی په در یو تا ریخی جگړو کی ډیری توری وهلی.

د خرو ټو د قبیلې بڼا خو نه او ځا نگي :

خروټی د نورو پښتني قبیلو په څیر په لا ند نیو بڼا خو نو او ځا نکو با ندی ویشل شوی دی : زکو خیل، یا خیل، اد یخیل، امند خیل، شمو خیل، سلیمان نزی، الو خیل، ادو خیل، مدو خیل، سندو خیل، علی خیل، غوری خیل، علی زی، خدر خیل، باندزی، کنداخیل، یحیی خیل، کا کل زی، جمال خیل، مالی خیل، للی خیل، خر منځی، مارزک، زوبی خیل، عباس خیل، شهباز خیل، از غر خیل، بهادر خیل، نورو ز خیل، اشرف خیل، عیسی خیل، سلطا نخیل، بهرام خیل، عصمت خیل او نور . . .

شپږم : عبدالرحیم زی :

دلغمان ولایت دمندرور په سیمه کی اوسیدوی او په کابل کی هم کورونه لری په دوی کی بڼه با همته خلک تیرشویدی .

اوم : هودخیل :

دوی په ود خیلو شهرت لری او د لغمان د قرغیو د ولسوالی په برخه کی لویه سیمه لری او په کابل کی د کابل شرقی خواته ، اوسیدوی .

اتم - جبار خیل:

جبار خیل په غلجیو پښتنو کی یوه مشهوره قبیله ده . پوهان لیکي که د جبار خیلو دنسب شجره په غور سره وگورو نو دوی د احمد زیو غلجیو یوه پښه ده ،چی د خپل نیکه جبار بابا د نامه په وجه په جبار خیلو یا ډیری . د جبار بابا مزار دکابل د خاک جبار په ولسوالی کی دی، له همدی کبله دغه ولسوالی د خاک جبار په نامه سره یا ډیری چی د جگد لک او خورد کا بل تر مینځ موقعیت لری .

جبار خیل د ننګرهار ولایت د سره روداو حصارک غلجا یی په ولسوالیو ، دلغمان ولایت د قرغیو په ولسوالی کی دکڅ عزیز خان په سیمه، لوگر او دکابل او جلال اباد تر مینځ سیمو لکه کند مک، جگد لک، تیزین او دکابل ولایت په خاک جبار کی چی د جگد لک او خورد کا بل تر مینځ موقعیت لری استوگنه لری

جبار خیل په لغمان ډیر معززی کورنی دی . په دوی کی د قامی ملی مشران اوتاریخی خلک تیر شویدی . د امیر دوست محمد خان دواکمنی په وخت کی د جبار خیلو د قبیلې مشران د احمد خان زوی عزیز خان و چی د جبار خیلو د مریم خیلو په ځا نگي پوری یی اړه در لوده . د عزیز خان پلار احمد خان د ډیری مودی له پاره د امیر دوست محمد خان د مشر ورور فتح خان د نږدی مقر بڼو نه و چی هغه ور ته د لغمان د کڅ په سیمه کی ډیر جا گیرونه ور کړل چی بیا وروسته نو مورې سیمه د هغه دزوی عزیز خان د نامه له کبله تراوسه پوری د عزیز خان د کڅ په نامه سره یا ډیری چی د ننګرهار د درونټی سیمې ته نږدی پر ته ده .

جبار خیل په پښتني ننگ او غیرت ټینگ، زور، میلمه پاله، هیوا ډپا لو نکي او په علم او پوهی مین خلک دی . هما غسی چی د انگریزی استعمار او بشکیلاک پر خلاف یی زوروی میا رزی کړی او توری یی وهلی دی او د بر ایدن لښکرې یی ماتې کړی دی، دروسی سور استبدادی بڼا مار پر خلاف هم په میرانه جنگیدلی دی .

په حصارک غلجا بي کی د جبا رخیلو مشهور کلی دادی: اب زنگیانی، غوریزه، نادر، گلا خیل، حلیم خیل، ظر یف خیل، سیاب، چار توت، سروند، بر جنه، خنجر او کڅی . مشهور خیلو نه یی مریم خیل، نو گیا بی خیل او نور دی . جبار خیل زیا تره دکر کیلی په چارو بوخت دی، غنم، جوار او نور حبوبات پکې کرل کیږي.

نهم - تره کی:

تره کی د لغمان ولایت په خینی سیمو کی میشته او د کوچیانو په ډول ژوند کوی دوی د لغمان په ولایت کی د اوبنانو او څارویو په روزنه مصروف دی . تره کی د پښتنود عنعوي شجرو له مخی د غلجیو په تو لنیز گروپ پورې اړه لري . تره کی د موسی زوی دابر اهیم لمسی او د غلجی کر وسی دی . تره کی زیاتره د غزنی ولایت د مقر، نا وی، کیلان او اب بند په ولسوالیو کی میشته دي او د کوچیانو په ډول ژوند کوي .

لسم - پشه ئی:

دوی د لغمان ولایت تر څنګ یوه کلی لری چه د پشه ئی کلی په نامه یادېږی ، دوی خائته خاصه ژبه لری چی هغه هم په پشه بی یادېږی . دغه ولس د الیشنک د دری په لورو برخو لکه دولت شاه او فراچغان کی هم اوسېږی او په پشه بی ژبه خبری کوی . (1)

یولسم - هزار میښ:

دوی د لغمان ولایت د تیرگرو په علاقه کی پراته دی او غریبکاره خلک دی .

دولسم - میچن خیل:

دوی د لغمان د عمرزیو د علاقې شمال ته یو لوی کلی لری دوی هری خوا گرخی او د نظرانی په ټولولو کی مصروف او دښه مهارت خاوندان دی .

دیارلسم : ناصر:

دوی د لغمان ولایت د مندرور د سیمی په جنوبی برخو کی ، او همداغسی د کابل شکرده او د افغانستان په نورو سیمو کی اوسېږی دا خلک زړور او جنگیالی دی .

څوارلسم : اکاخیل:

اکاخیل په اصل کی غلجی پښتا نه دي چی د سلیمان خیلو یو بناخ گنل کیږي چی زیاتره یی په پوونده ډول ژوند کوي او خائته کومه خانگري سیمه نه لري . دوی اکثره په کېږدیو کی ژوند کوي او د تیغرو، کیږدیو او جوالو نو په او بد لو کی ښه مهارت لري .

دوی هم د لغمان د عمرزیو دمنطقی په شمالی برخه کی میشته او کورونه لری د اوبنانو او رمو روزنه کوی او د غره څخه لرگی راوړی او خرڅوی یی .

اکاخیل په اصل کی غلجی پښتا نه دي چی د سلیمان خیلو یو بناخ گنل کیږي چی زیاتره یی په پوونده ډول ژوند کوي او خائته کومه خانگري سیمه نه لري . دوی اکثره په کېږدیو کی ژوند کوي او د تیغرو، کیږدیو او جوالو نو په او بد لو کی ښه مهارت لري .

اکا خیل زیارکښه خلک دي، ځینی خلک یی د سو داګر یو په کا رونی کی هم بوخت دي . دا کا خیلو څو انان په اتن کی ډېر تکړه دي او د څو بڼیو او څو شالیو او ودونو کی ددوی څو انان چی بنا یسته او ردي څڼی لري په خپلو ماهرانه اتنو نو سره محفلونه تاوده ساتي .

پنځلسم : دیگان « دهکان »

دیگان « دهکان » په لغمان هغه خلکو باندی شمیرل کیږی چی اصلاً په دری ژبه خبری کوی ددیگان قوم نه تنها په لغمان کی بلکی ددی کورونه د افغانستان په نورو سیمو کی هم شته .

شپاړسم : محمد زي :

دوی خای خای کورونه لری او د محمد خیو پا د شاهي کورنی په وجه دوی هر چیری بنی آبادی خمکی تر لاسه کړی دی .

اولسم : ریکا گان :

دوی دلغمان ولایت د چاردهی په علاقه کی محدود کورونه لری ولی ددی اصلی مرکز دکابل ریکا ده .

اتلسم : عمر خیل :

د عمر خیلو د قبیلې خلک دلغمان د چاردهی (شاه گذر بابا او قلعه اخوند کلي تر څنګ) کی زمینداره کورنی دی او د کابل په میدان ولایت دنرخ په ولسوالی، دکنڈز ولایت دعلي اباد په ولسوالی او دبلخ ولایت دشولگرې او بلخ په ولسوالیو کی هم استوگنه لري .

نولسم - وریا خیل :

اوریا خیل په اصل کی غلجي پښتانه دي چي ددغي قبیلې زیات شمیر خلک دکابل و ولایت د پغمان په او لسوالی کی او دپغلان د ولایت په مرکز کی ،استوگنه لري .

د اوریا خیلو مشهور کلی د پغمان په ولسوالی او سیمه کی د خالدار یو په نامه سره یا دپیری ، یو شمیر اوریا خیل د کابل د لویدیځ په لنډر او یو شمیر هم د میدان په و ولایت کی استوگنه لري . مورخین لیکي چی یو شمیر اوریا خیل د پکتیا ولایت د زرمتم (زرملي) په اولسوالی کی هم میشته دی . وریا خیل د لغمان د ولایت په مرکز مهترلام د عمرزیو د علاقې په لړ او بر او ددغه ولایت دقرغیو په ولسوالی کی استوگنه لری . د عمرزیو د علاقې په لړ او بر کی هستوگنه لری او خلک یی کاریگر او دهقان کاره دی دوی د کابل په پغمان او دپغلان د ولایت په مرکز کی هم خمکی او کورونه لري . اوریا خیل میلمه پالو نکی ،زورور ، غیرتی او په خپلواکی مین خلک دي .

شلسم : وردگ :

دوی دلغمان ولایت د عمرزیو د علاقې په جنوبی برخو کی اوسپیری او په کابل کی د وردگو علاقه ، قام او حکومت مشهور دی ، په دوی کی ښه د کار او میران خلک تیر شویدی او د انگلیسانو داستعمار په مقابل کی د غازی محمدجان خان مبارزه د هیریدو نه ده دا قام تل په سیاسی جریاناتو کی لاس او برخه لری .

یویشتم : تاجک :

دوی په لغمان او د افغانستان په نورو ولایاتو کی اوسپیری ژبه یی دری ده . چی د فارسی ژبی سره سره لږ تو پیر لري . وایی دری د دربار څخه اخستل شوی او دا ژبه یو وخت د درباریانو ژبه وه .

دویشتم : میر علی خیل :

دوی دلغمان د باد پښ په علاقه او نورو سیمو کی اوسپیری .

درویشتم : نیازی :

دوی دلغمان د ولایت داعلینگار په سیمه کی پراته دی ددوی کورونه د کابل جنوبی خواته هم شته ، وایی دوی د صافیو یوه ریښه ده .

څوک واني : چي دوي مستانه کورني ده .

نیازی په کندوز او خان آباد کی هم خمکی او کورونه لري ، چي غټ کلي ئي ملرغي نومپوري نیازی د پاکستان د پنجاب په سیمه کی هم ډیر شمیر اوسپیری . نیازی د تخار ولایات د تالقان دمرکز او مربوطاتو کی لکه دقو لبرس په سیمه څیر هم اوسپیری ، خصوصاً په قو لبرس کی ډیری خمکی او کورونه لري .

څلورويشتم : اړوکى:

دوى د لغمان د الينگار په منطقه كى اوسيدلى او ددوى تر څنگ ځانې او اختيار خيلو په نامه نور پښتانه قامونه هم پراته دي .

پنځه ويشتم : الكوزي (الكوخي):

الكوزي دپښتنو يوه تاريخي او لرغونى قبيله ده . دوى په لغمان كى لږى كورنى لرى مگر د افغانستان په نورو ولاياتو كى لكه دكند هار ، اروزگان ، زابل ، هلمند ، فراه ، هرات ، بادغيس ، كونړ ، په سهيلي پښتو نخوا كى په پاكستان ، او په جنوبى هندوستان هم كى استوگنه لرى .

دكو نړپه ولايت كى د الكوزيو يوه څانگه چې د سر كا نيو په نامه سره يا دپيړي ددغه ولايت د سر كا نيو په اولسوالى كى استوگنه لرى . مورخين ليكي : دكو نړولايت الكوزى په اصل كى د ځينو عواملو له كبله ډېر پخوا له كند هار ه څخه دغه سيمې ته را ليرديدلي او دلته ميشته شوي دي . چې زياتره خلك يې د كرنې او سوداگرى په چارو بوخت دي او د چارتراشو سوداگرى هم كوي .
الكوزي په علم او پوه كى مين ، زړور ، غير تى او ميلمه پاله خلك دي .

شپږويشتم : سادات

دوى دحضرت محمد صلى الله عليه وسلم اولاده ده په لغمان كى ځاى په ځاى كورونه لرى ، دوى ته ميران او پاچايان هم وايي په لغمان كى خواجه گان د ابو بكر صديق (رض) «حضرات» او د حضرت عمر فاروق اولاده هم شته .

اوه ويشتم : لطف الله خيل

دوى دلغمان ولايت د تير گرو خانان او هلته د سنگ توودى (سنگ تودو) د قريه اوسيدونكى دى .

اته ويشتم : بابكر خيل

بابكر خيل په اصل كى غلجى پښتانه دى . دوى د لغمان ولايت مركز او د الينگار ولسوالى ، خان كلا ، سه صده او هر مل كى استوگنه لرى . بابكر د سيمى مشهور خانان دى .

بابكر خيل يو شمير خلك د كابل او ننگرهار تر مينځ د سرو بي ولسوالى په جگد لك او تيز ين كى هم استوگنه لري . دغه راز د كابل د خاك جبار د خورد كا بل په سيمه كى هم يو شمير بابكر خيل ميشته دي . په دى سر بيره دكا بل د چهار اسياپ په ولسولى كى هم يو شمير بابكر خيل استوگنه لري . دلو گر ولايت په يو شمير سيمو كى هم بابكر خيل ژوند كوي .

بابكر خيل په خپل وخت كى دربارى خلك و .

بابكر خيل زړور ، جنگيالى ، ميلمه پال او په پښتو او پښتو نولى با ندى تينگ مشهور خلك دي .
دوى دانگر يزانو پر خلاف ډيرى توري وهلي او ډيرى ميرانى يې بشودلي دي . دافغان او انگرېز تر مينځ په لومړى جگړه كى غازي محمد شاه خان غلجى چې په اصل كى د لغمان د بديع اباد د بابكر خيلو له مشرانو نه و .
د ۱۸۴۱ ميلادى كال د نوامبر په ۲۸ مه نيټه چې د ۱۲۵۷ هجري كال د شوال دميا شتى دديا رلسمى نيټې سره سمون خوري د غازي مير مسجدي خان او غازي سر دار محمد اكبر خان په ملگر تيا دنوروملي مبارزينو په گډون سره يوځاى شول ، څو دانگر يزانو په مقابل كى دملي پاڅون ليكي نوري هم پياوړي كړي چې په پاى كى د خلكو د پاڅون په بركت د انگر يزانو ير غلگر څو اكونه دى ته اړ شول چې د ۱۸۴۲ كال د جنورى په ۶ مه نيټه كا بل خو شي كړي او وتښتي .

نه ويشتم : نورستاني

په لغمان كى ددوى كورونه شته خو د لغمان شمال ته د نورستان سيمه يوه لويه ولسوالى ده چه اكثره يې په ځانگړى ژبه غږيدلى (سانسكريت) ، دوى د امير عبدالرحمن په زمانه كى تابع او مسلمان شويدي د امير حبيب الله خان په دوره كى ددوى ډيرى بڼخي او نجوني دوينځو په توگه دهغه دربار كښى خدمتونه كول . چې د امير امان الله خان په دوره كى ازادى كړل شوى ،

د نورستان دخلکو بچیان د امیر عبدالرحمن خان په دوره کی دربار ته لاره پیدا کړه چه په دی اثر ډیر پاخه او پوره خلک پکی وروزل شول چه بیا ورسته د افغانستان په اجتماعی ، ساختمانی سیاست او ازادی په ساحه کی لوی رول درلود ، امیر حبیب الله په لغمان کی د قلع السراج تعمیر او باغ اباد کړ ، دا خای په ژمی کی د امیر حبیب الله ژمنی پلازمینه و چی د بچی سقاو په وخت کی دا دملت په پیسو اباد شوی تعمیر وران او ویجاړ کړ شو ، امیر حبیب الله خان به د لغمان په کله گوش کی هم میلی چرچی او شکار کولو چه اخر هم هلته د شپی له خوا په خیمه کی د یو نامعلوم شخص له خوا وویشتل شو دده د مرگ څخه وروسته دده خوی امیر امان الله خان باچا شو .

دیرشم : درگی :

دوی د لغمان ولایت په شمال شرق د شمنگل په قریه او د درگو د اوبو له پاسه کلو کی اوسیری او کوچیان هم لری .
درگی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولی با ندی تینگ مشهور خلک دي .

یو دیرشم : علی خیل :

دوی د لغمان ولایت په شمال شرق دشمنگل او صابره ډوپی کلی کی اوسیری او څه کورونه یی په کابل کی هم شته .
علی په میله پالانه کی مشهور خلک دی .

دودیرشم : ابراهیم خیل:

مورخین لیکي : چی ابراهیم خیل د غلجیو پښتو د ټو لنیز گروپ او په هغی پوری اړونده قبیلی سلیمان خیلو څخه دی . د ابراهیم خیل قبیلی خلک د افغانستان په ډبرو ولا یټو نو او له هغی جملی نه دکابل ولایت دپغمان په ولسوالی کی ،دمیدان او وردگو د ولایت دمیدان بنار د ابراهیم خیلو په سیمه کی ، دپکتیا ولایت د مرکز دگردېز بنار په سهیلی بر څه،دلوگر ولایت په بیلا بیلو ولسوالیو کی ،دلغمان ولایت د قر غیو په ولسوالی مندروړ دهغه ولسوالی په شاو خوا کلو کی میشته دی .

او همدغسی د ابراهیم خیلی د قبیلی یو شمیر خلک دافغانستان دبلخ ، کندز غزنی ،زابل او بکتیکا په ولایتونو کی استوگنه لری .

ددغی قبیلی یو شمیر خلک د کرنی او ما لداری په چا رو بوخت دي او ځینی خلک یی د سوداگری او راکری ور کړی کا رونه ترسره کوي . ددغی قبیلی یو شمیر په دولتی چارو بوخت دي . ابراهیم خیل میلمه پال پښتانه دي ،ددوی حجرې هر وخت د میلنو پر مخ پرانیستلی وي .دوی دعلم او بشوونی او روزنی سره ډبره مینه او محبت لری .

دري دیرشم : محمد خیل:

د دی قوم اکثر خلک د لغمان په ولایت کی هستوگنه لری دوی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولی بندی مین خلک دی .

څلور دیرشم : خیرو خیل:

ددی قوم اکثر خلک دلغمان د ولایت د مندروړ په جنوبی ساحو کی پراته دی .

پنځه دیرشم : قولان:

دوی لکه د کوچیانو په شان کابل او مشرقی او په خاصه توگه کابل ، لغمان ته تگ راتگ کوی . قولان زیا تره د سو داگری او دتجارت په چا رو کی بوخت دي . قولان اوس یی په کابل کی ډیر کورونه او تجارتونه پیدا کړی دی . دوی میلمه پالو نکي او وطنپالونکی خلک دي .

شپږو دیرشم : حسین خیل:

حسین خیل په غلجیو پښتو کی یوه نا متو قبيله ده . ددغی قبیلی خلک دلغمان ولایت مر کز مهتر لام ته نږدی په یو شمیر کلیو په تیره بیادده زیارت په کلی او یو شمیر یی د کابل د بگر امیو د ولسوالی د شیوه کیوپه شا او خوا سیمه

کي ژوند کوي . د پر وان و ولايت په يو شمير و لسو اليو په تيره بيا په قره باغ او مير بچه کوټ کي هم يو شمير حسين خيل او سپري . همداراز دميدان او وردگو ولايت مرکز ته نږدي او هم د نرخ په ولسوالی کي يو شمير حسين خيل غلجي ميشته دي . دننگر هار ولايت د چپر هار ولسوالی د ما نو په کلي کي هم يوڅو کوره حسين خيل شته چي ويل کيږي د ميدان ولايت نه ډيره موده پخوا دغي سيمي ته ليرديد لي دي حسين خيل ميلمه پا لو نکي، په علم او پو هي مين خلک، پر مختگ غو بنتو نکي، غيرتي اوپه هيواد او خپلو اکي مين خلک دي . دوی زياتره د کر کيلي او سو داگری په چارو بوخت دي . يو شمير خلک يی دو کا نو نه لري، ځيني حسين خيل دولتي دندي هم لري .

اووديرشم : اهل هنود:

دوی هم دلغمان ولايت د تير گرو په قريه کي ساکن دی او هلته خانله درمسال لری چه خپل دينی مناسک هلته اجرا کوی دوی هم تجارت پيشه دی او د تيرگرو په پخوانی بازار او اوس دلغمان په ولايت کي دوکانونه لری دلغمان ولايت د قامونو او ولسونو په ريښو کي زياتی مطالعی او څيرنی ته ضرورت لری او په اقتصادی ، جغرافیوی او تاريخی مسایلو کي يی بحث پوره ريسرج غواړی . په عمومی لحاظ د لغمان په ولايت کي د قومونو مختلفی پرگنی پيدا کيږی او داسی معلومیږی چه د تاريخ په مسير کي په لغمان باندی ډير مختلف انقلابات ، تحولات او تطورات راغلی دی ، خو ددی ټولو سره سره باید ووايو چه اوس هم دلغمان ولايت اکثره کورونه د خټو ، پخی يا خامو خشتو کورونه دی چه بی د کومی نقشی ابادی او په بی نظمه توگه عمومی حیات د مشکلاتو او لانجو سره مخامخ دی همدارنگه اوس هم هلته اکثرا د قرن اولاد دوری رسمونه ، رواجونه او عادت جريان لری . دلغمان خلک د زيات طبعی ذکاوت لرونکی دی او خاوره يی د زراعتی او تخنیکي ښه بدلون لپاره آماده ده .

په ډير تاسف سره باید وويل شی چه په لغمان کي د قامونو او پرگنو د نفوسو تراکم ، بی کاری او بی غوری زړه سوزونکی ده چه د قدرت خاوندان باید ورته جدی او خاصه پاملرنه وکړی .

گرانو لوستونکو!

اوس په لغمان کي گڼ شمير قومونه دورورولی په فضا کي ژوند کوي او په بيلابيلو ژبو خبري کوي لکه: پښتانه، تاجک، پشه يي، نورستاني، وامه يي، عرب، گوجر، کوچيان، هندوان، ساکنان او نور قومونه ، هر قوم ځا نگري رسمونه او فرهنگ لري اوپه خپله ژبه خبري کوي ځيني بيا نورې ځانگي اولهجي لري هر قوم په لس گونو لوی او واړه نور قومونه (خيلونه) لري. داوسنيو سر شميرنو له مخي په سلو کي ۷۳ پښتانه، په سلو کي ۱۴ نورستاني (که څه هم اوس نورستان مستقل ولايت دی) په سلو کي ۱۲ پشه يي (شاري) همدارنگه نور ورونه قومونه لکه تاجک، عرب، هندوان، گوجر، سادات او نور ددي ولايت اوسيدونکي دي. (ټولوونکی : امين الدين سعیدی – سعيد افغانی)

(1) محترم (محمد زمان کلماڼی) د پشه يی قوم په باره کی په خپل تحقیقاتی اثر کی ليکی :

(پشه يی ها یکی از اقوام باستانی افغانستان وباشندگان اصلی افغانستان اند که اکثرأ در دامنه های جنوب سلسله کوه های هندوکوش ساکن می باشند. که در ولسوالی های الهه ساي ، کوهبند نجراب ، تگاب وکوهستان های ولايت کاپيسا ، در ولسوالی های الينگار، اليشنگ ، دولت شاه ، قرغه يی ومركز ولايت لغمان ، در ولسوالی شيوه ، دره نور و مرکز ولايت ننگرهار، در ولسوالی نورگل ، ومناطق چلس ، کونبه گل وکوردر ولايت کنرها ، در ولسوالی های ننگراج ودوابه ولايت نورستان ، در منطقه اوزبين ولسوالی سروبی و دره پشه يی ولسوالی پغمان ومركز ولايت کابل ، در ولسوالی های جاغوری و مالستان ولايت غزنی ، در تگاب پشه يی ولسوالی خوست فرنگ ، در دره پشه يی قاصان ولسوالی اندراب ودر بغلان مرکزی ولايت بغلان ، در نار چمن ولايت تخار ، در شهر بزرگ ولايت بدخشان و در بعضی محلات ولايت کندز ، بلخ ، فاریاب وهرات در پهلوی ساير اقوام باهم برادرر کشور زیست نموده ونفوس تقریباً پنج فیصد کشور را تشکیل داده وبه زبان پشه يی تکلم مينمايند. از اسناد تاریخی وبه خصوص از سرود های ريگ وید برمی آید که قبيله ویدی آریایی های بلخ قدیم از طریق دره های هندوکش به مناطق شرقی و جنوب غربی پراکنده شده و برخی از این مردم از کنار دریای کوبها (کابل) ومعاونین آن از طریق نجراب، تگاب، سروبی، ولغمان به حوزه دریای کنر رسیده واز ان جا به مناطق سواستو یعنی به نواحی

دریای سوات پراکنده شده و درین دور و نواحی سکونت اختیار کرده اند که پشه یی های امروز برخی از این مردم است.

به استناد سرود های ریگ وید (۱۴۰۰ ق م) و دیگر اسناد و دلایل موثق پشه یی های امروز در آن زمان بنام الینا یاد شده و در جنگ ده قبیله آریایی آن زمان که مشهور است نام و مقام درخشنده داشته است. در نتیجه این جنگ که میان سوداس مربوط قبیله بهاراته و ویسو مترا به وقو پیوست سوداس و قبایل متحد آن پیروز گردیده و راه رفت و آمد ده قبیله آریایی که به نام جبهه ویسو مترا نامیده میشد بطرف هند مسدود شده و در منطقه خود باقی ماندن. از این جمله الینایی ها که پشه یی های امروزی و دیگر اقوام داری و نورستانی شامل آن میشود به طرف شمال دریای کویها در دره های شاداب الینگار و الیشنگ سکونت اختیار کرده و بعد به مرور زمان بنا بر کثرت نفوس و عوامل دیگر در اطراف و نواحی آن دره ها و بخشهای وسیع شمال غرب کندهارا (وادی بین کابل و پشاور) پراکنده و مسکن گزین گردیدند. درنامهای الینگار و الیشنگ که جای بود و باش پشه یی ها بوده و حال نیز اکثر پشه یی ها در این مناطق و اطراف آن سکونت دارند و نیز داله سای ریشه کلمه الینا موجود بوده و الینگاردربان پشه یی معنی جای و خانه الینا را میدهد.)

د مقالی نوم :

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی
لیکوال : مولوی داکتر محمد سعید « سعید افغانی »
تولونه او کمپوزر : الحاج امین الدین « سعیدی - سعید افغانی »
دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسؤل - جرمني
څپروندي : دحق دلاري کلتوري ټولنه جرمني

دیزاین: الحاج سلیم عابد پیمان سویدن

پته : saidafghani@hotmail.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**